

C-UPPSATS

AVANCERAD NIVÅ

Våren 2012

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap
Religionsvetenskap

Gud – logisk, verklig eller onödig?

En retorisk analys av Richard Dawkins och John Lennox
argumentation om Guds existens

Författare

Erik Gustavsson

Handledare

Roy Wiklander

Examinator

Sinikka Neuhaus

Abstract

This study has its background in the debate about religion and the existence of God, which has been an ongoing issue throughout the Western cultural tradition. Today's information society has been an impact on the increasing interest for this subject. The essay's main task is to accomplish a rhetorical analysis of two books, *Illusionen om Gud* (2008) by atheist Richard Dawkins and *Guds dödgrävare* (2010) by Christian John Lennox, in order to investigate the authors' use of rhetorical strategies to influence their audience. The texts are studied using a qualitative approach with the theoretical basis of some well-defined rhetorical variables: ethical, logical and pathetic means of persuasion, propaganda, and the important factor that a message always is presented in a certain context in which the recipients both have their own values and subjects to general truths and common frames of reference. The analysis is intended to convey the rhetorical essence of each author, and uses this image to discuss aims and methods in the communication. Both authors demonstrate varying propagandistic strategies and base their arguments from common context and widely recognized frames of reference. Lennox almost exclusively uses methodological logo arguments, while Dawkins often uses the pathetic persuasion founds.

Keywords: God, atheism, science and religion, qualitative analysis, variable method, Richard Dawkins, The God Delusion, John Lennox, God's undertaker, ethical, logical and pathetic means of persuasion, propaganda

Innehåll

1. Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar.....	7
1.1.1 Frågeställningar.....	8
1.3 Disposition	8
1.4 En introduktion till retorik	9
1.5 Metod	10
1.5.1 Valet av metod.....	10
1.5.2 Kvalitativ metod och variabeltänkandet.....	10
1.5.3 Material.....	12
1.5.4 Metoddiskussion	14
2. Retorik.....	16
2.1 Hur formas våra uppfattningar?.....	16
2.2 Retoriska strategier och övertalningsmedel.....	17
2.2.1 Etiska övertalningsmedel och ethosargument.....	17
2.2.2 Logiska övertalningsmedel och logosargument	18
2.2.3 Patetiska övertalningsmedel och pathosargument	18
2.2.4 Mottagarens acceptanskriterier	19
2.2.5 Propaganda som övertalningsmedel.....	20
2.3 Teorisammanfattning och utbyggt analyschema.....	21
2.4 Preciserade frågeställningar	22
3. Historisk bakgrund.....	23
3.1 En historisk tillbakablick.....	23
3.1.1 Antiken och den tidiga kyrkan	23
3.1.2 Medeltidens syntessökande.....	24
3.1.3 Moderna tiden, upplysningen och konflikter	24
3.2 Relationen mellan religion och vetenskap – fyra modeller	25
4. 2000-talets Gudsdebatt.....	27
4.1 Richard Dawkins och <i>Illusionen om Gud</i> (2008).....	27
4.1.1 Håller de religiösa argumenten?	27
4.1.2 Gud finns förmodligen inte.....	28
4.1.3 Religionens konsekvenser	29
4.2 John Lennox och <i>Guds dödgrävare</i> (2010).....	29
4.2.1 Religion och vetenskap	29

4.2.2 Finns det skäl att tala om design i skapelsen?	30
4.2.3 Evolutionens yttersta gräns	30
5. Analys	31
5.1 Retorisk analys av <i>Illusionen om Gud</i> (2008)	31
5.1.1 Anfall är bästa försvar	32
5.1.2 Den svaga motståndaren.....	33
5.1.3 Gud är alltid mer osannolik.....	34
5.1.4 Fy för religion	35
5.2 Retorisk analys av <i>Guds dödgrävare</i> (2010)	35
5.2.1 Den pålitlige debattören.....	35
5.2.2 Trycket från paradigmet	36
5.2.3 Logik och sannolikhet.....	36
5.2.4 Konsten att utnyttja en "hedersknyffelsstämpel"	38
5.2.5 Val och bortval	39
5.3 Något om Barbours modeller	39
5.4 Förslag på vidare forskning utifrån uppsatsens resultat.....	40
6. Sammanfattning	41
Referenser	42

1. Inledning

Räcker det inte med att man ser att en trädgård är vacker?
Måste man tro att det bor älvor längst bak i den också?

Douglas Adams

Gud sade: ”Jorden skall ge grönska: fröbärande örter och olika arter av fruktträd med frö i sin frukt skall växa på jorden.” Och det blev så.

1 Mosebok 1:11 (Bibel 2000, 2007)

Varför är vi här? Hur kom världen till? Finns det för människan syften och mål med hennes tillvaro? *Finns Gud?* Frågor liknande dessa har i alla tider intresserat människan, i många fall på djupa plan. Samtidigt har de gäckat henne eftersom det har visat sig vara omöjligt att komma fram till säkra svar på dem. Varje kultur har haft sina traditioner och tänkare som har inspirerat till sökandet efter svar på dessa grundläggande och ständigt aktuella problem.

Det är unikt för människan att hon verkar ha någon form av sökningsdrift efter meningen med livet och svaret på frågan om vad hon gör här. Detta existentiella sökande är grunden för religiöst utövande – alltifrån lokala stamreligioner till stora världsreligioner som kristendom, judendom och islam – men också för mycket av människans strävan efter vetande.

I vår tid satsas det stora pengar inom olika forskningsdiscipliner för att söka svar på sådant som är uttryck för denna människans existentiella undran. Humaniora och filosofi arbetar med frågor om Gud, moral, livsmening och människans innersta väsen. Också inom naturvetenskapen och fysiken märks ämnen som grundar sig i någon form av förundran för tillvaron, t.ex. universums konstruktion och själva livets uppbyggnad.

I den europeiska och västerländska kulturen har varje epok haft sina traditioner och tänkare som utifrån olika perspektiv och mål har sökt svar på frågorna om Gud, människan och världen. Antika filosofer som Platon, Sokrates och Aristoteles, medeltida teologer som Anselm och Thomas av Aquino, tänkare och vetenskapsmän från den naturvetenskapliga revolutionen som Descartes och Newton, upplysningstidens Hume, Rousseau och Kant, vetenskapsmän som Darwin och Einstein samt nutida tänkare som Dawkins och Craig – alla har de, tillsammans med religiösa auktoriteter som Jesus, Mose och Muhammed, bidragit till det arv av kloka resonemang, klassiska texter och värderingar som än idag påverkar vårt sätt att tänka kring de stora frågorna. Således finns ett arv av både vetenskapliga och religiösa teorier, metoder och

perspektiv att tillgå i den västerländska kulturen – den kultur som utgör ramen för den här uppsatsens undersökningsområde.

Frågan om just Guds existens är en av de absolut största och grundläggande frågor som människan kan ställa om sin egen tillvaro. Eftersom svaret på den inverkar så fundamentalt på de övriga existentiella frågorna har engagemanget varit särskilt stort. Gud innebär dock olika saker i olika kulturer. I den västerländska kulturen har det teistiska gudsbegreppet varit dominerande. När människor i denna kultur har talat om Gud har man således menat den allsmäktige, allvetande och allgode skaparen och upprätthållaren av världen. Den teistiska definitionen av gudsbegreppet är också den som används i denna uppsats, om inget annat anges.

Med detta sagt, är det ett faktum att det finns religiösa människor som hävdar Guds verkliga existens. Lika sant är att det många ateister hävdar raka motsatsen. Dessutom hävdar båda sidor att den andra sidan har fel. Efter dessa konstateranden kan vi också slå fast att den ena sidan de facto *har* fel. Gud kan inte både finnas och inte finnas, enligt en teistisk uppfattning. Att det föreligger en konflikt mellan dessa grupper är följaktligen bortom all tvivel. Det speciella med denna tvist är att det inte går att resonera sig fram till en kompromiss, till skillnad från t.ex. en politisk fråga. Om Gud verkligen skulle finnas och besitta alla de egenskaper som i regel tillskrivs honom, åtminstone i de abrahamitiska religionerna kristendom, judendom och islam, skulle detta medföra enorma följder för mänskligheten. Likaså skulle hans eventuella icke-existens innebära oerhörda konsekvenser för alla. Det är med andra ord lätt att förstå engagemanget i frågan.

I västvärlden idag har emellertid det traditionella teistiska gudsbegreppet börjat luckras upp. Nya religioner har gjort entré, liksom kreativa sammanslagningar och acceptansen för mer individuella trosföreställningar. De i någon mening klassiska religiösa budskapen (t.ex. kristendom) har därför en mer provocerande sprängkraft (de hävdar ju att de har *sanningen*) vilket bidragit till att debatten om Guds vara eller icke-vara kanske aldrig förr varit så intensiv.

Liksom tidigare historiska perioder har 2000-talets ateister och troende sina företrädare. Det inledande citatet om älvorna i trädgården är exempelvis de första orden som möter läsaren i nyateismens kändaste representant Richard Dawkins bok *The God Delusion*, utgiven 2006. Dawkins har, tillsammans med kända ateister som Christopher Hitchens, Daniel Dennet och Sam Harris, samt kristna filosofer och talare som William Lane Craig, Alister McGrath och John Lennox, dragit upp volymstyrkan i den offentliga debatten.

En del av förklaringen till intensifieringen och att de nämnda författarnas nytgivna böcker nått bästsäljarstatus finns möjligen i den samhällsförändring som ägt rum de senaste decennierna. När vi ser hur dagens informationssamhälle är uppbyggt inser vi snabbt att René Descartes som verkade på 1600-talet och nutida Sam Harris inte riktigt har haft samma förutsättningar beträffande marknadsförings- och kommunikationsmöjligheter. Detta torde även vara förklaringen till att youtube-debatter mellan Dawkins och Lennox kan ha hundratusentals visningar, trots att de diskuterar samma saker som Hume och Paley dryftade för 250 år sedan. Budskapet når inte längre enbart en elit filosofer i den antika stadsstaten Aten utan en alltmer världsvan och bildad befolkning i t.ex. det 300-miljoners informations- och kommunikations-samhälle som är USA. Skillnaderna är verkliga – och svindlande. Detta innebär att de ”vanliga” människorna inte längre kan avfärdas som en obildad pöbel utan numer är en faktisk faktor och målgrupp i debatten på ett sätt de aldrig varit tidigare. Det är ju faktiskt i hög utsträckning dessa människor, och inte andra vetenskapsmän, som debattörerna försöker nå. En intressant ämne är vilka medel deltagarna i debatten använder för att åstadkomma denna påverkan.

Det stora intresset för dessa frågor tvingar författarna bort från det krångliga språket och den akademiska framtoningen. Nutidens informationssamhälle lär oss att kommunikation är A och O för att nå ut med ett budskap. För att vinna allmänhetens sympatier ställer därför dagens konkurrens om uppmärksamheten inte bara krav på välformulerade och hållbara argument, utan också på begriplighet och retorisk slagkraftighet. Det är både viktigt och relevant att studera hur dessa författare brukar retoriken för att anpassa sitt budskap till sina mottagare. Den retoriska analysen av denna diskussion är särskilt intressant och angelägen eftersom en liknande inte tidigare gjorts på svenska.

1.1 Syfte och frågeställningar

Anledning till och föremål för uppsatsen är den intensiva och publika debatt som idag förs om Guds existens, inom vilken flera kända nutida vetenskapsmän, troende och filosofer är aktiva. Internationellt verkande debattörer som Richard Dawkins, Christopher Hitchens, Peter Atkins, Sam Harris, William Lane Craig, John Lennox, Alister McGrath och svenska som Christer Sturmark och Stefan Gustafsson har alla på olika sätt deltagit i debatten som numera förs via böcker, debattartiklar, TV, live inför storpublik och på internet. Mitt intresse gäller hur debattörerna gör för att påverka sina lyssnare. Av praktiska skäl måste forskningsuppgiftens omfattning begränsas. Jag har valt att lägga fokus på en bok från vardera sidan av debatten. De böcker jag valt är *Illusionen om Gud* (2008) av ateisten Richard Dawkins och *Guds dödgrävare*

– *har vetenskapen begravt Gud?* (2010) av den kristne John Lennox. Båda författarna har varit framträdande och inflytelserika för debattens utformning. Dawkins är biolog och har gjort sig känd för allmänheten genom flera böcker i ämnet, samt en rad uppmärksammade TV-produktioner om religion. Lennox är professor i matematik och har de senaste åren skrivit artiklar och deltagit i flera debatter i ämnet, bl.a. mot Richard Dawkins.

Mitt syfte med uppsatsen är att analysera hur dessa författare använder sig av olika retoriska strategier och verktyg för att övertyga sina läsare, vilket genererat följande frågeställningar.

1.1.1 Frågeställningar

1. Hur används retoriska strategier av Richard Dawkins och John Lennox i deras respektive böcker *Illusionen om Gud* och *Guds dödgrävare*?¹
2. Vilka eventuella retoriska skillnader finns mellan författarna? Syftet är också att resonera kring vad dessa tänkbara skillnader kan bero på.

1.3 Disposition

Uppsatsen består av sex kapitel. I inledningskapitlet (kapitel ett) redogör jag för mitt val av ämne och syftet med uppsatsen. Här får också läsaren en introduktion till min teori, dvs. den retorik jag valt att fokusera på, innan ett längre metodavsnitt tar vid. Valet av att lägga en teoriintroduktion före metoden är för att öka förståelsen för metoden. Jag har dock valt att lägga den stora teoridelen efter metoden, då specificeringen av teorin kräver en god metodförståelse. Denna disposition har gjorts med syftet att öka begripligheten för både teori och metod, men också för att visa att dessa samverkar. I själva metodavsnittet kommer jag att redogöra för val och utformning av metoden, presentera och motivera de avgränsningar jag gjort i fråga om material och teori samt diskutera för- och nackdelar med mitt valda tillvägagångssätt. Kapitel två är min teoridel. Detta kapitel fungerar både som en presentation av vad retorik egentligen är för kommunikationsform och preciserar också de retoriska variabler som kommer vara utgångspunkter för mitt arbete. Kapitlet avslutar med att precisera bestäms frågeställningarna. Därefter följer en bakgrundsdel (kapitel tre) som ser på hur debatten om religion och Guds existens har sett ut genom historien. I kapitel fyra presenterar jag innehållet i de böcker jag valt

¹ Den retorik som kommer undersökas baseras på fem bestämda retoriska variabler som presenteras i kapitel 2 Retorik. I det senare kapitlet ges en preciserad formulering av frågeställning 1.

att undersöka, för att sedan i kapitel fem analysera, diskutera och resonera om dessa utifrån ett retoriskt perspektiv. Arbetet avslutas med en sammanfattning i kapitel sex.

1.4 En introduktion till retorik

En inledande översikt över mina teoretiska utgångspunkter är här på sin plats för att sen kunna förklara valet av metod. Det går att analysera texter utifrån en mängd perspektiv. Gemensamt för dessa är att alla kräver rätt verktyg. Om valet av teori är irrelevant blir analysen svår genomförd och ospecifik. I mitt fall handlar det om att göra en retorisk analys av texter som till sin natur är argumenterande och skrivna i en debattkontext. Denna debatt är dessutom ett ämne som engagerar oerhört många människor och som berör på ett djupare plan.

Retoriska medel har, förutom att hjälpa talare att tala bättre, en uppgift i att övertyga och övertala. De böcker jag valt att analysera är skrivna av författare från två olika sidor av samma debatt, den om Guds existens. Det kan på grund av detta tänkas att de skiljer sig åt i användandet av metoder för att kommunicera effektivt och åstadkomma så stort inflytande som möjligt över sin publik. För att möjliggöra en jämförande och diskussionsvänlig analys har jag därför bestämt mig för att sikta ganska brett i valet av de strategier och grepp som kommer eftersökas. Istället för att använda mig av många kategorier med snäv definition har jag valt fem retoriska variabler som har ganska stort register när det kommer till uttryckssätt. Jag kommer att titta på *etiska övertalningsmedel* (ej att förväxla med *moraliska*), vilka handlar om avsändarens framställning och de auktoriteter denne hänvisar till. Jag kommer även att se på hur och i vilken grad författarna använder sig av *logiska övertalningsmedel*, det vill säga sådana som vänder sig till läsarens förnuft. Vidare skall jag studera på vilket sätt författarna försöker väcka mottagarnas känslor och engagemang som ett led i argumentationen. Detta kallas för *patetiska övertalningsmedel*. Förutom ovan nämnda strategier finns det också faktorer av mer hänsynstagande karaktär. *Mottagarnas acceptanskriterier* är en sådan viktig variabel i retorik och handlar om mottagarnas erfarenheter, uppfattningar och värderingar och om hur en avsändare förhåller sig till dessa. Hur påverkar detta författarnas kommunikation? Slutligen skall jag också försöka se på hur författarna använder sig av olika typer av *propaganda* som övertalningsmedel. I kapitel två kommer jag att mer utförligt redogöra för vad jag menar både med propaganda och med de andra retoriska övertalningsmedlen.

1.5 Metod

I detta avsnitt kommer jag att motivera och presentera min metod genom att diskutera dess för- och nackdelar, samt redovisa och förklara de avgränsningar jag av både relevansmässiga och rent praktiska skäl har tvingats göra när det gäller material och metod. Som utgångspunkt för mitt metodavsnitt kommer jag att använda mig av *Metodpraktikan* (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Wängnerud, 2012) som blivit ett standardverk inom metodanvändningen för humanistiska och samhällsvetenskapliga institutioner det senaste decenniet.²

1.5.1 Valet av metod

Första delen av min uppgift är att sätta mig in i och redovisa innehållet i de böcker jag valt att studera. Den andra delen, och syftet med studien, är att analysera böckerna utifrån några retoriska variabler. Dessa har till uppgift att belysa och särskilja de delar i texten som har med retorik att göra. Jag måste alltså läsa texterna med målet att förstå innehållet, men också med syftet att kartlägga hur de retoriska strategierna används. Således behöver jag en metod för textanalys som vill förstå och analysera även sådant som inte uttryckligen står beskrivet. Metoden måste dessutom hjälpa mig att strukturera mitt arbete så att det inte blir ett planlöst resonande. Även om jag vill ha en relativt öppen analys, med utrymme att diskutera varför författarna använder sig av en viss typ av kommunikation, måste mina utgångspunkter vara noggrant definierade, tydliga och fokuserade så att inte analysen går ifrån vad jag ska studera.

1.5.2 Kvalitativ metod och variabeltänkandet

När det talas om kvantitativ och kvalitativ analys ligger den viktigaste skillnaden i vad som eftersöks. Den kvantitativa analysen handlar om att samla in mycket information och sedan ge allt empiriskt material ungefär samma betydelse för analysen då man ofta vill hitta olika statistiska orsakssamband. Att använda sig av den kvalitativa metoden innebär andra kunskapsmål. Här betonas betydelsen av texten och det är vanligt att man fokuserar på vissa bestämda delar som anses vara av större vikt för att den eftersträvade förståelsen. Ofta medför detta ett delikat problem för analytikern eftersom just dessa delar inte sällan är av mer implicit karaktär.

² Boken är främst riktad till samhällsvetenskaplig forskning men presentationen är ofta generell och vidsynt och passar därmed för liknande områden, vilket författarna påpekar (Esaiasson et al., 2012, s. 15). Min metod är dessutom inte specifikt samhällsvetenskaplig utan mer humanistiskt allmän.

Min studie har inte som mål att ta reda på hur många argument som finns eller att recensera innehållet i *vad* som sägs, utan syftar till att analysera *hur* det sägs. Ett sådant arbete kräver större precision och avgränsningar i vissa avseenden, inte minst när det gäller att klart definiera vad man egentligen letar efter, till vilket jag snart ska återkomma (a.a., s. 210).

Det kvalitativa tillvägagångssättet kan sägas vara uppdelat i två huvudperspektiv när det kommer till frågeställningar och resultat. Analysen kan för det första syfta till att vara systematiserande och då arbeta med att visa på argumentations- och tankestrukturer för de analysenheter som varit i fokus. Ofta görs detta med hjälp av någon form av kategorier för att på ett logiskt sätt blottlägga strukturer som finns i texten. Den andra viktiga uppgiften för den kvalitativa analysen är att kritiskt granska innehållet från olika håll hos den eller det som är analysobjektet (a.a., s. 211f). I mitt fall kommer det främst att handla om den första varianten. Förhoppningsvis finns sedan möjlighet att fundera kring om en viss typ av retorik används för att överskugga ett eventuellt bristfälligt innehåll, men fokus för min analys kommer vara att systematisera och kartlägga just vilken retorik och vilka övertalningsmedel som författarna använder sig av, oberoende av deras idéer eller ideologi.

En stor hjälp för detta kommer vara variabeltänkandet, vars främsta förtjänst är att bidra med nödvändig noggrannhet och stringens. Ofta brukas detta tankesätt inom samhällsvetenskapen men är också användbart när det gäller just kvalitativ texttolkning. Mångsidigheten kan samtidigt möjliggöra en modifiering av arbetssätt och terminologi till den aktuella studien, vilket även jag har behövt göra (a.a., s. 44f).

Här visas en modell för detta arbetssätt i form av en enkel tvådimensionell tabell som vi kan kalla analyschema. Denna innehåller de enheter som är föremål för analysen (i mitt fall böckerna), de variabler (retoriken) som ska undersökas och de värden variablerna tillskrivs:

Figur 1.1. Variabeltänkandets grunder

		Variabler				
		V1	V2	V3	V4	V5
Enheter	#1	XX	XX	XX	XX	XX
	#2	XX	XX	XX	XX	XX
	#3	XX	XX	XX	XX	XX
	#4	XX	XX	XX	XX	XX

↑
Variabelvärden

Tabeller av detta slag för lätt tankarna till undersökningar av typen befolkningsökning, men det ska sägas att ett variabelvärde inte nödvändigtvis behöver vara ett värde i form av ett tal. Mina variabelvärden handlar ju tvärtom om en mer komplex analys av hur en författare använder sig av en viss typ av retorik.

Uppgiftens analyserande och jämförande karaktär innebär att jag inte kan presentera ett resultat som till utseendet liknar denna tabell. Dels skulle tabellens celler översvämmas men framförallt används mina variabler sällan eller aldrig helt och hållet i sig själva, vilket jag närmare kommer att beskriva i min teoridel. Istället kommer denna metod att verka som en utgångspunkt för hur jag antar uppgiften. Då detta kräver god förståelse av både variablerna och enheterna kommer jag att lägga vikt vid att tydligt definiera de retoriska detaljer jag eftersöker, samt vid att presentera böckernas innehåll. Även om en textanalys koncentrerar sig på ett särskilt element i texten är det viktigt att ändå se helheten för att kunna genomföra analysen på ett bra sätt. Det innehållsliga är inget primärmål, men har betydelse för den retorik som används. När dessa uppdrag är slutförda kan variabeltänkandet och analyschemat fungera som en tydlighetshjälp i hela processen, även om resultatet inte presenteras i tabellform (a.a., s. 45-47).

1.5.3 Material

Valet av enheter, variabler och tolkningar bjuder alltid på fler exempel och möjligheter än vad som är rimligt och relevant att ta upp. Jag har, i mitt val av enheter, utgått ifrån några praktiska förutsättningar. Arbetets storlek begränsar utrymmet att behandla aktörer till några få och jag har därför valt att fokusera på författare som synts och hörts mycket via böcker, TV-sända debatter och andra forum de senaste åren. Valet av mina två böcker har därför baserats delvis på kriteriet att de ska vara nytgivna, uppmärksammade och lästa av många, men också på att dessa ska presentera en gedigen framställning av författarnas åsikter och argument så att en god analys ska kunna genomföras.

Den bok jag valt ifrån ateistsidan av debatten är *Illusionen om Gud* (Dawkins 2008)³. Richard Dawkins är den kanske mest kände av alla nyateismens förespråkare. Dawkins är biolog vid Oxford University till profession och har sedan mitten av 1970-talet har gett ut böcker om evolution, vetenskap och religion. Han har också varit professor i ”public understanding of science” vid samma universitet (Oxford University, A), en disciplin som arbetar med att

³ De böcker jag använt i mitt arbete är svenska översättningar. *The God Delusion* gavs ut första gången 2006 och översattes till svenska 2008. *God's Undertaker – Has Science Buried God?* kom först 2009 och gavs ut på svenska ett år senare, 2010.

pakettera vetenskap på ett för allmänheten tilltalande sätt, utan att förlora vetenskapligheten (a.a., B). Den av hans böcker som vållat störst diskussion och popularitet de senaste åren är *The God Delusion* som gavs ut 2006 (sv: *Illusionen om Gud*). Bokens argument och budskap känns igen ifrån den uppmärksammade dokumentären *Root of all evil?* från 2006, men har också vuxit fram via debattartiklar och föreläsningar. Dawkins uttrycker en önskan att höja medvetenheten så att läsarna förhoppningsvis har blivit övertygade ateister när de lägger ifrån sig boken. För att åstadkomma detta bemöter boken vanliga föreställningar och bevis om Guds existens, förklarar varför Gud förmodligen inte finns samt gör upp med alla de negativa konsekvenser som religionen frambringat (Dawkins 2008, s. 16f).

På den konfessionella sidan av debatten föll valet av analysenhet på *Guds dödgrävare – har vetenskapen begravt Gud?* (eng: *God's Undertaker – Has Science Buried God?*) (Lennox 2010). Bokens undertitel indikerar att Lennox vill pröva den, enligt honom, vanliga uppfattningen att vetenskapen mer och mer bevisar att Guds existens inte är trovärdig. Lennox är professor i matematik vid Oxforduniversitetet och har länge varit verksam i debatten om Guds existens via artiklar och livedebatter, inte minst mot Richard Dawkins (www.johnlennox.org A). *Guds dödgrävare* uppmärksammar relationen mellan vetenskap och religion och ställer sig frågan i vilken riktning bevisen pekar (Lennox 2010, s. 27). Boken är delvis en presentation och sammanställning av de argument som vanligen används för att påvisa Guds existens (a.a., s 15), men är också en reaktion mot Dawkins böcker, och då inte minst *Illusionen om Gud* som Lennox ofta refererar till.

Valet av delar i böckerna som blir aktuella för analys har också baserats på vissa kriterier. Allra viktigast kommer de kapitel att vara där den egna sidans argument beskrivs och byggs upp, framförallt de argument som av författarna ges störst tyngd. Jag kommer även, i syfte att belysa förhållningssättet till motståndaren, att studera de delar där författarna bemöter kritik av sin egen sida. De delar som berör sociala, psykologiska och historiska delar av religioners utveckling lämnas därhän eftersom de oftast är irrelevanta för syftet, som ju handlar om retoriskt tillvägagångssätt och inte historiebetraktningar.

För att förstå bakgrunden är det viktigt att i viss mån redogöra för det tusentals år långa förspel som föregått dagens debatt (kapitel 3). Jag kommer till denna del i huvudsak att använda mig av *Med tanke på Gud* (Jonsson 2008) som på ett sakligt och kronologiskt sätt presenterar de svängningar debatten tagit genom historien. Alister McGraths *Science and religion* (2010)

kommer att fungera om komplement då denna lyfter ett antal aspekter och teorier kring religionens relation till vetenskapen.⁴

1.5.4 Metoddiskussion

Valet av den kvalitativa metoden kombinerat med variabeltänkandet har goda förutsättningar att åstadkomma en god textanalys. Det medför dock, som avgränsningsavsnittet visade på, en del ställningstaganden. När man väljer något tvingas man helt enkelt att välja bort något annat. Till att börja med är variabeltänkandet ett utmärkt verktyg när det gäller uppgifter som på förhand kan kännas svårdefinierade. Metoden hjälper att göra uppgiften begriplig (både för läsaren och för analytikern), den ställer krav på stringenta definitioner av vad som eftersöks samt strävar efter att systematisera och tydliggöra resultatet och analysen. Den kritik som eventuellt kan riktas mot metoden – att den skulle vara tråkig eller hämmande – har jag försökt motarbeta med relativt breda variabler. Detta är ett val för att komma ifrån språkligt detektivarbete där diskussionen lätt fastnar i begrepp som teser, konstanter och andra tekniska termer. I den kvalitativa textanalysens anda vill uppsatsen undvika en mekanisk analys för att söka förståelse.

Som utgångspunkt använder jag klassiska retoriska begrepp och hänsynstaganden som ibland faktiskt inbegriper flera inbördes variabler. Det finns t.ex. många sätt att bedriva propaganda men jag har valt att använda mig av denna faktor som *en* variabel just därför. Det är både tänkbart och troligt att författarna använder sig av etiska övertalningsmedel men troligtvis inte på samma sätt. Jag vågar till och med förmoda att de faktiskt, på olika vis, använder sig av samtliga variabler, varför det vore fyrkantigt och svårt att genomföra en nyanserad analys med alltför snäva variabelbeskrivningar. Vad som behövs är något mer allmänna definitioner – dock inte vaga och ospecificerade – som sätter fingret på variabelns funktionssätt och möjliggör identifieringen av dess förekomst i texten, men också öppnar för ett bredare sökande efter denna. På så vis blir det också lättare att beskriva skillnader mellan författarna. Det öppna förhållningssättets stora förtjänster innebär också ett vågspel då analysen kan riskera att rinna ut i oväsentligheter. Avgörande för hela uppsatsens stringens blir därför att utan undantag hålla sig till syftet och målet med studien (Esaïasson, et al., 2012, s. 216-218). Detta kan och kommer göras genom ständig anknytning till de enheter och variabler som är i fokus samt genom att dra noggranna skiljelinjer mellan egna tolkningar och ställningstaganden kontra författarnas egna beskrivningar (a.a., s. 224).

⁴ McGrath är mycket kvalificerad att redogöra för denna debatt, med sina examina inom både teologi och biologi.

Av praktiska skäl har jag tvingats till ett relativt begränsat enhetsval. Fördelen med detta snäva urval är att vissa enheter tydligt framstår som mer relevanta än andra. Ska man, som i mitt fall, bara välja två analysenheter ur en debatt är det viktigt att fokusera på de mest framträdande. Vid en mer omfattande studie hade fler böcker i mellanskiktet av relevans varit uppe för diskussion. Nu kan dessa istället uteslutas helt. Naturligtvis skulle det snäva urvalet av analysenheter kunna försvåra möjligheterna säga något mer generellt. Väl medveten om detta vill jag ändå påpeka att de texter och författare som här analyseras tillsammans står för en stor del av åtminstone den del av debatten som hörs och syns allra mest (a.a., s. 219).

Det bör också tilläggas att ett analysarbete aldrig görs mekaniskt eller utan förförståelse. Den som utför analysen löper alltid risk att påverkas av sina personliga övertygelser och värderingar, men också av studiens innehåll. Ett krav på ett vetenskapligt arbete är den intersubjektiva prövbarheten. Denna innebär att resultatet så långt det är möjligt ska vara oberoende av personen som utför analysen. I en kvalitativ studie som innefattar tolkningar och avvägningar är detta så klart svårt att helt tillgodose. Viktigt är då att arbetet redovisar och definierar val och metoder (a.a., s. 25f). Jag vill med detta stycke visa på att det finns en medvetenhet kring dessa dilemman från min sida och att jag därför, som jag tidigare sagt, kommer att vara noggrann med att skilja på författarnas åsikter och mina egna tolkningar.

Mitt mål är att ha ett utifrånperspektiv i analysen och jag har ingen avsikt att göra någon form av moralisk bedömning av författarnas metoder. Uppgiften är att kartlägga vilken kommunikation och retorik de använder sig av, inte om denna skulle kunna klassificeras som renhårig eller ohederlig. En sådan granskning hör hemma i ett annat arbete. Min metod och min teori är således tänkta att endast fungera som retoriska och ordnande filter till böckerna.

Till diskussionen om intersubjektiv prövbarhet hör också validitets- och reliabilitetsbegreppen. Validiteten i en studie handlar om kvalitén i mätningmetoden (i mitt fall variabelanalysen) och reliabiliteten har att göra med noggrannheten och standarden i själva mätningen (den retoriska analysen av böckerna). För att undvika validitetsproblem motiverar jag tydligt mitt val av metod och ger mina variabler utförliga definitioner. I själva analysen håller jag mig sedan systematiskt till dem. Detta i kombination med min strävan efter ett så kallat helikopterperspektiv och mitt fokus på enbart de retoriska variablerna är till för att i största möjliga mån undvika att som analytiker låta mig påverkas av vare sig mina egna värderingar eller innehållet i böckerna. Målet med att både eftersträva god validitet men också reliabilitet i analysen är till för att uppnå en god resultatvaliditet som kräver båda delarna (a.a., s. 57-63).

2. Retorik

Retorik är en gammal vetenskap och leder många tankar till Antiken och dess filosofer, som skrev om och använde sig av denna tämligen svårdefinierade disciplin. Retorik brukar dock sägas innefatta en praktisk del och en teoretisk sida (Nationalencyklopedin A). Min uppgift är av analytisk, teoretisk karaktär och jag måste då utgå ifrån mottagarens perspektiv för att utifrån olika begrepp och modeller förstå kommunikationen i texterna (Renberg 2007, s. 9).

Beroende på våra personligheter, erfarenheter och intressen kommer vi alltid tolka reklam, budskap och argument på olika sätt. Denna uppsats presenterar två framgångsrika debattörer och författare som är angelägna om att både deras argument och de själva ska framstå som trovärdiga och slagkraftiga. Avsikten är att göra en passande och begriplig retorisk analys av dessa förgrundsgestalter i religionsdebatten. För att åstadkomma detta följer här en grundlig genomgång av viktiga retoriska övertalningsmedel och strategier, samt olika sätt att använda sig av dessa. Allra först en kort översikt över hur våra uppfattningar egentligen blir till.

2.1 Hur formas våra uppfattningar?

Den norske filosofen Dagfinn Føllesdal skriver i *Argumentationsteori, språk och vetenskapsteori* (2001) om tre faktorer som alltid verkar i varje form av försök till påverkan: budskapet, avsändaren och mottagaren. Utifrån flera olika studier sammanfattar Føllesdal vad som krävs av dessa tre för att försöken till påverkan, genom retoriken, ska falla väl ut.

Den mest uppenbara (men kanske inte mest avgörande) faktorn för om vi låter oss påverkas av någonting är naturligtvis vad som faktiskt sägs: budskapet. Forskning visar att människor ofta har svårare för att drastiskt förändra sina värderingar än för att justera dem inom ramen för de uppfattningar de redan har. Därför lägger också de flesta försök till påverkan, t.ex. reklam och politiska valrörelser, större vikt vid att framhäva aspekter av budskapet som kan uppfattas som positiva av mottagaren snarare än att peka på sådant som ligger långt ifrån de uppfattningar och värderingar som mottagarna redan har.

Samtidigt framträder det i vissa undersökningar en bild av att mottagaren (om denne är medveten om eventuellt undanhållna fakta) ibland kan uppfatta ett ensidigt positivt framförande som stötande och fördummande (a.a., s. 22-24). Om och hur en avsändare tar upp

motargument och negativ kritik av sitt budskap blir därför ständigt en delikat avvägning, särskilt som mottagaren oftast tenderar att lättare påverkas av en avsändare som verkar insatt och trovärdig i båda sidor av frågan. Samtidigt får inte avsändarens argument gå stick i stäv med mottagarnas då en talare som uppfattas som god, likasinnad och med gemensamma beröringspunkter logiskt nog har lättare för att vinna lyssnarnas sympatier (a.a., s. 18-20).

Slutligen spelar också mottagarens karaktär in för hur denne låter sig påverkas. En del personer är mer lättpåverkade än andra. Detta beror givetvis på hur insatt mottagaren är i båda sidor av ämnet, men kanske allra mest på personliga referensramar och föreställningar. Slutsatsen verkar vara att vi har svårt att acceptera sådant som tydligt strider mot våra uppfattningar, erfarenheter och värderingar. Vi tenderar att köpa åsikter som ligger ganska nära våra egna, men har å andra sidan en benägenhet att distansera oss i överkant mot de budskap som ligger utanför vad Föllesdal kallar för vår acceptansmarginal, vilken i sin tur påverkas av exempelvis vårt förtroende för avsändaren i fråga (a.a., s. 26f).

2.2 Retoriska strategier och övertalningsmedel

Efter denna allmänna översikt av hur människor kan påverkas till att förändra attityder och värderingar ska jag nu gå vidare med att definiera och precisera de retoriska variabler jag kommer att studera. De har alla det gemensamt att de fungerar som variabler i min analys, men jag vill samtidigt peka på vissa olikheter. Jag har valt att utgå ifrån tre klassiska retoriska begrepp: etiska, logiska och patetiska övertalningsmedel. Dessutom skall jag studera hur avsändaren anpassar sig till sina mottagares acceptanskriterier – de värderingar och referensramar de omfattas av sedan tidigare, samt undersöka användningen av propaganda som kommunikationsform.

2.2.1 Etiska övertalningsmedel och ethosargument

Hellspong delar Föllesdals uppfattning om att avsändarens egen person spelar in för hur ett budskap tas emot. Han belyser en talares möjligheter att skapa en mer välvilligt inställd lyssnarskara genom att tänka på hur den egna karaktären framställs. Beroende på situation och ämne väljer talare ofta att peka på sin samhörighet och likhet med lyssnarna, framhäva sina positiva karaktärsdrag som engagemang, öppenhet och ärlighet, eller poängtera sin egen expertis inom området i fråga (Hellspong 2011, s. 178). Ordet ethos ligger till grund för

begreppet etik och det är sant att en talares moraliska karaktär har betydelse för hur denne uppfattas (Hellspång 2008, s. 193, 195). När det gäller den praktiska användningen av etiska argument ska dessa emellertid inte enbart sammankopplas med moraliska, utan de handlar ofta om att hänvisa till någon form av expertis eller auktoritet med trovärdighet för att skapa förtroende hos mottagaren (Hellspång 2011, s. 230). Dessa behöver emellertid inte vara just talaren själv (även om det naturligtvis kan vara så). Beroende på ämne kan det vara strategiskt att hänvisa till annan forskning eller till olika texter (t.ex. lagar och viktiga religiösa verk) men också olika auktoritetsgrupper som den allmänna opinionen. Den senare hänvisningen syftar inte till att inhämta expertis men kan vara ett argument mot kontroversiella åsikter ("så här gör eller tycker alla"). Att hänvisa till auktoriteter av skilda slag kräver viss förmåga. Skulle en talare peka på en irrelevant faktor skulle mottagaren genomskåda argumentet och tappa förtroendet (a.a., s. 230f). Ethos kan på så vis verka både positivt och negativt och kan användas även för att försämra anseendet och förtroendet för en motdebattör.

2.2.2 Logiska övertalningsmedel och logosargument

Något som kännetecknar många argument i en debatt eller en propagerande text är en form av förnuftsbaserad argumentering – så kallade logiska övertalningsmedel. Det kan handla om konstruktionen och framställningen av argumenten men också om hänvisning till rena objektiva fakta som inte har med avsändarens retoriska kvalitéer att göra (a.a., s. 179). Logosargumenten är i regel resonerande och kan sägas sträva efter tydlighet och det logiska, men också till diskussion. Huruvida de uppfattas som hållbara är däremot en fråga för mottagaren och då spelar ofta dennes egna åsikter in, åtminstone när det gäller ett värderande påstående (t.ex. "Kalle ska ha böter för det är fel att köra för fort") i vilka man förutsätter en norms giltighet (i detta fall att det i alla lägen är fel att bryta mot lagen). Gemensamt för alla logosargument är att de på ett eller annat vis vädjar till lyssnarens förnuft (a.a., s. 228f).

2.2.3 Patetiska övertalningsmedel och pathosargument

En viktig faktor när det gäller övertalning och att få en person att t.ex. ändra uppfattning är om denne engageras i frågan. En strategi från en talare kan därför vara att försöka väcka mottagarnas känslor på olika sätt. (a.a., s. 179). Eftersom min studie fokuserar på litteratur blir därför textens tonfall och känslouttryck extra viktig. I få fall presenteras ett enskilt pathosargument. Istället används de ofta för att stödja exempelvis rationella. Ibland kan

mottagaren behöva en känslomässig knuff för att acceptera och förstå ett arguments innebörd och hållbarhet (a.a., s. 233). Mottagarnas engagemang har en tendens att lättare väckas till liv om debattören själv visar känslor. Samtidigt är inte enda vägen till mottagarnas känslor via ett desperat eget register. Genom träffsäkra formuleringar och uppbyggnader av argument och budskap går det också att röra om. Vilken känslouttryckning som eftersöks avgör metoden för uppgiften (Hellspong 2008, s. 202f). Användningen av patetiska övertalningsmedel är dock en balansgång. En talare kan i desperation försöka förstärka svag argumentation genom att själv vara känslös eller använda sig av pathos, men detta kan slå tillbaka mot talaren själv, då mottagaren kan uppfatta försöken som manipulativa (Hellspong 2011, s. 178).

2.2.4 Mottagarens acceptanskriterier

Hur en mottagare lyssnar, tänker och förstår beror i hög grad på dennes acceptanskriterier. Acceptanskriterierna handlar om vad vi sedan innan vet, tror, gör och tycker om saker och ting. Man brukar tala om empiri (mottagarens tidigare erfarenheter), doxa (mottagarens världsbild) och praxis (mottagarens leverne). Det är viktigt för en talare att sätta sig in i lyssnarens situation. Om man riktar sig till relativt oinsatt publik blir det viktigt att utgå ifrån sådana premisser som är kända för alla. Lyssnarnas kunskap och erfarenheter bildar deras världsbild och påverkar deras hållning till ett budskap. I denna världsbild finns subjektiva ställningstaganden och sådana uppfattningar och värderingar som anses vara allmänt rådande i ett samhälle. Dessa påverkar i sin tur hur vi lever och handlar i detsamma. Studier visar att människor har svårare att godta åsikter och budskap som går emot deras acceptanskriterier eftersom dessa då skulle tvinga dem att ändra sitt sätt att se på världen (a.a., s. 179-183).

Inom kommunikationsteori talas det ibland om användandet av breda och smala koder när ett budskap ska presenteras. Breda koder riktar sig till en större publik då de i någon mening är allmänna och inte kräver expertis för att förstås. I jämförelse med de smala koderna (som ofta är sådana att de definierar gruppen de riktar sig till) tilltalar de dessutom ofta mottagarna då de rimmar väl med den sociala kontext i vilken de presenteras (Fiske 1990, s. 103).

Intresset för Guds existens är stort bland allmänheten och denna grupp besitter oftast ingen expertkompetens på området. Det är därför intressant att se hur författarna förhåller sig till detta faktum. Jag kommer att studera om de medvetet använder sig av sådana argument som utgår från allmänna referenser och breda koder för att på så vis passa in sitt budskap inom ramen för

dessa kriterier. En spegelvänd strategi skulle också kunna brukas för att få motståndarens bevis och premisser att träffa långt utanför denna gräns.

Acceptansvariabeln visar på hur retoriken och kommunikationen samspelar. När debattörerna skärper motsättningarna mellan sidorna för att förskjuta motsidans budskap över acceptanskanten görs detta ofta med exempelvis etiska och patetiska övertalningsmedel eller med propaganda. Naturligtvis skulle en författare kunna strunta i att anpassa sina argument efter acceptanskriterierna för att medvetet provocera och väcka uppmärksamhet. I sådana fall kan man så klart spekulera i om det är ett strategiskt val eller beror på omedvetenhet.

2.2.5 Propaganda som övertalningsmedel

En teknik som ofta mötts av kritik för att vara ohederlig och stötande är propagandan. Denna strategi för övertalning bygger ofta på en kraftfull, ensidig och mycket engagerad argumentation som med olika medel försöker få mottagaren att ta ställning i en speciell riktning och därefter stöta bort eventuella motargument (Hellspong 2011, s. 241f).

Jag vill redan här göra ett påpekande om propagandavariabelns funktion i denna uppsats. Ofta associeras propagandan med diktatorer och personer som på annat sätt brukat en manipulativ kommunikation. Men propaganda är även ett mångfacetterat samlingsbegrepp som beskriver en typ av kommunikation som syftar till att bygga upp den egna sidans argument och samtidigt försämra trovärdigheten och slagkraften för motståndaren. Det är i denna mer samlande teoretiska mening som begreppet propaganda kommer att användas i mitt arbete. Jag kommer inte heller att göra någon moralisk bedömning av författarnas metoder. Här följer en precisering av sådana strategier som används för propagandans polariserande syfte.

Hellspong (2011) tar upp flera metoder för att uppnå propagandans mål. För det första försöker propagandan *förenkla* budskapet. Detta görs ofta genom att fokusera på en eller ett par perspektiv som givetvis gynnar den sida av frågan som önskas vinna popularitet. (a.a., s. 242-244). För att ytterligare *förstärka* argumentens slagkraftighet betonar propagandisten gärna utvalda delar genom återkommande formuleringar och genom att ständigt verka säker på sin sak. De patetiska övertalningsmedel jag tidigare nämnt är här centrala. Känsloladdade uttryck och värderande ord som ”ondska”, ”moral” eller ”frihet” sammankopplade med en specifik fråga är ett effektivt sätt att påkalla åhörarnas intresse (a.a., s. 247-250). En talare kan också ha intresse av att ge sina argument en viss *förklädnad*, särskilt om dessa utan förklädnaden skulle kunna äventyra talarens och dennes arguments anseende. I motsats till den förenklade

strategin skulle propagandisten i detta fall kunna vinna på att vara otydlig, vinkla och använda svårdefinierade uttryck för att på så vis göra sig mer svåråtkomlig för angrepp. Förklädnad är alltså ibland ett försvar men kan också, som jag tidigare beskrivit, leda till minskat förtroende då tydligheten avtar (a.a., s. 255-258).

Generellt avser propagandan alltså att med olika medel *försköna* sina egna argument medan motståndarsidan till varje pris ska försvagas. Detta bidrar till den polariserande bild som ofta framträder då propagandisten gärna piskar upp en spänning och överdriver skillnaderna och konsekvenserna mellan parterna. Den vanligaste kritiken mot propagandan rör just detta – att den i sin renaste form inte verkar sky några medel för att svartmåla och på olika sätt förvränga och på negativa sätt förenkla motståndarsidans budskap (a.a., 245f). Dessa tekniker används i större eller mindre utsträckning av alla talare med målet att påverka. Exakt vilka tekniker och hur ”fult” dessa brukas varierar dock.

2.3 Teorisammanfattning och utbyggt analyschema

Det är nu dags att sammanfatta denna teoridel genom att ge några exempel på hur de retoriska variablerna samverkar och presentera ett ifyllt analyschema. När det gäller de etiska och patetiska övertalningsmedlen så används de ofta tillsammans med varandra eller andra redskap. De skulle exempelvis kunna förstärka ett redan existerande logosargument samtidigt som de förlöjligar motståndaren. Logosargumenten kan givetvis ha olika utformning men är mer självständiga eftersom de alla i någon mening vädjar till samma förnuft, medan de etiska och framförallt patetiska spretar något mer. Acceptanskriterierna är annorlunda. Här är det inte fråga om språklig kommunikation i första hand, utan snarare om en förmåga att kunna anpassa sig och sitt budskap till mottagarna. För att forma sitt budskap så att det träffar inom målgruppens acceptansmarginal måste alltså författarna vara medvetna om och ta hänsyn till dessa. Sist har vi variabeln propaganda. Om det i de fyra första variablerna var fråga om tre aspekter av retorik och ett hänsynstagande, är propaganda i sig en hel kommunikationsform. Varför jag valt att placera denna som en sammansatt variabel har att göra med just detta. Som metoddiskussionen beskrev är det troligt att författarna använder sig av propaganda i någon form, men förmodligen inte på samma sätt. Att låta varje propagandastrategi bli en egen variabel skulle därför ha riskerat att utmyнна i snäva definitioner och överdrivet partikelsökande, vilket jag som sagt vill undvika. Genom att hålla propagandavariabeln öppen ger det möjlighet att jämföra vilka olika propagandakonster författarna använder sig av.

Mitt mål är att förmedla en god bild av hur mina författare utnyttjar propagandans metoder, tillsammans med de etiska, logiska och patetiska övertalningsmedlen. Jag skall också studera hur de agerar utifrån hur de tycks sträva efter att anpassa sig själva och sitt budskap till sina läsares acceptanskriterier. För att utveckla variabeltänkandets grunder (se 1.5.2 Kvalitativ metod och variabeltänkandet) skulle ett analyschema för min uppgift se ut på följande vis:

Figur 2.1. Analyschemats uppbyggnad

	Etiska övertalningsmedel	Logiska övertalningsmedel	Patetiska övertalningsmedel	Acceptans- kriterier	Propaganda
Illusionen om Gud					
Guds dödgrävare					

Tabellen visar logiskt och förenklat strukturen i min forskningsuppgift. Jag kommer att använda variabelanalysen som ett verktyg för att undersöka och beskriva analysenheterna utifrån de definierade retoriska egenskaperna. På grund av variabelernas samspel undviks tabellformen som presentationsstruktur, till förmån för en mer löpande utvecklad analys.

2.4 Preciserade frågeställningar

Utifrån denna teoridel är det nu möjligt att presentera färdiga, preciserade frågeställningar.

1. Hur används retoriska strategier av Richard Dawkins och John Lennox i deras respektive böcker *Illusionen om Gud* och *Guds dödgrävare* baserat på följande retoriska variabler: etiska, logiska och patetiska övertalningsmedel, författarens och budskapets förhållningssätt och anpassning till mottagarnas acceptanskriterier, samt propaganda som strategi och kommunikationsform.
2. Vilka eventuella retoriska skillnader finns mellan författarna? Syftet är också att resonera kring vad dessa tänkbara skillnader kan bero på.

3. Historisk bakgrund

Debatten om Guds existens är ingalunda någon ny fråga. Inte heller den om relationen mellan religion och vetenskap. Genom historien har dessa ämnen livligt diskuterats, ibland med målet att ställa det ena mot det andra och utesluta vissa uppfattningar, men faktiskt också med syftet att skapa en syntes. För att förstå dagens debatt behöver den presenteras i ett historiskt och kulturellt perspektiv. Vi ska därför i detta avsnitt göra några historiska återblickar, samt se på några klassificeringar rörande frågan om religionens roll gentemot vetenskap.

3.1 En historisk tillbakablick

Det är omöjligt att beskriva alla skeenden och turer i denna debatt, men vissa perioder, konflikter och synsätt har satt extra djupa avtryck och har därmed varit definierande för fortsatta utvecklingen av diskussionen. Det är dessa händelser jag har valt att fokusera på.

3.1.1 Antiken och den tidiga kyrkan

Redan de antika filosoferna funderade över vad vi egentligen kan veta. Platon slog tidigt an den ton, eller spänning, som finns i begreppet vetande när han definierade det som ”sann rättfärdigad *tro*” (Jonsson 2008, s. 31). I detta fall rör det sig om tro i meningen försanthållande (engelska: *belief*), det vill säga en form av ”tro att”, och inte ”tro på” (eng: *faith*). Orden innebär olika variationer av liknande företeelser, men är trots allt likadana. Det går därmed skönja en potentiell förvirring, även om jag med detta klagörande hoppas kunna undvika den. Om det så vore möjligt att diskutera huruvida det faktiskt går att veta något helt och fullt sant, så är de flesta överrens om att även inom begreppet vetande ryms alltid någon form av tro: på en auktoritet, på den senaste teorin, på det som faktiskt är vår världsbild. Vi kan inte *veta* allt enbart genom bara vår egen kunskap.

Den tidiga kyrkan demonstrerade den ambivalens som stundtals uppvisats från religionens håll gentemot den världsliga kulturen. Församlingar och företrädare tvingades ta ställning till huruvida man skulle lägga upp arbetet gentemot den hellenistiska kulturen och dess filosofiska och bildande inflytande över samhället. Vissa menade att det var viktigt att anpassa budskapet till den rådande kulturen medan andra, däribland Tertullianus (155-220), menade att kyrkan bör

arbeta för sig, oberoende av intellektuella strömningar; ”Vad har Aten med Jerusalem att göra?”(a.a., s. 50f). Detta citat sammanfattar den konflikt som i perioder har funnits, både inom kyrkan och utåt mot samhället. Kyrkans inträdande i det kulturella rummet och en vetenskapssyntes drevs på av den inflytelserika Augustinus (354-430) som var viktig med sin syn på filosofin som verktyg för gudstron (a.a., s. 51-53).

3.1.2 Medeltidens syntessökande

Under Medeltiden blomstrade den filosofiska teologin och flera tänkare konstruerade olika gudsbevis. Anselm av Canterbury (1033-1109) konstruerade ett ontologiskt sådant (som kortfattat går ut på att Gud finns eftersom det mest fulländade väsen vi kan tänka oss (dvs. Gud) måste *existera* för att vara maximalt fulländat – ergo: Gud finns)⁵, men den viktigaste personen för vår debatt är Thomas av Aquino (1225-1274). Thomas arbetade även han med olika gudsbevis men är mest känd som företrädare för den filosofiska gren som brukar kallas aristotelisk skolastik. Thomas såg relationen mellan tron och förnuftet som harmonisk, valde att se på gudsfrågan både utifrån intellektet och uppenbarelsen och verkade för att skapa en syntes mellan dessa sidor (a.a., s. 56-60). En syntes som snart skulle ifrågasättas.

3.1.3 Moderna tiden, upplysningen och konflikter

1500-talet och den moderna tidens intåg blev stormigt för religionen. Samtidigt med Luthers och andras reformationer och splittringen med katolska kyrkan kom nya vetenskapliga upptäckter att skaka religionens grundvalar. En gradvis åtskillnad mellan tron och förnuftet växte i takt med vetenskapens landvinningar (a.a., 64f). Den heliocentriska världsbilden, först framlagd av Kopernikus (1473-1543) och sedan utvecklad och försvarad av Galilei (1564-1642), placerade inte längre jorden och människan i centrum av universum. Upptäckten ledde bl.a. till att teologer sedan dess behövt ta hänsyn till det faktum att uppenbarade bibeltexter är givna och skrivna i en kulturell kontext och måste tolkas därefter. Frågan om den heliocentriska världsbilden vållade stor konflikt och har bidragit till det i perioder infekterade förhållandet mellan vetenskap och religion (McGrath 2010, s. 18-22).

⁵ Anselms egen formulering: ”Säkert är nu att det, som är sådant att något större inte kan tänkas, inte kan finnas endast i tanken: ty om det finnes endast i tanken kunde det tänkas också finnas i verkligheten – vilket är större” (Nordin 2003, s. 170). Argumentet byggs således inte på yttre förhållanden, utan förutsätter bara egna premisser.

Epoken som följde, upplysningstiden, präglades av stort fokus på det mänskliga förnuftet, så även inom religionen. Deismen, den filosofiska variant av religion som utvecklades till följd av detta, avpersonifierade Gud och övergav den uppenbarade teologin till förmån för den naturliga. På så vis försökte man skapa en syntes mellan förnuftet och tron men effekten blev den motsatta. Gud reducerades till att vara enbart världens skapare (inte så lite!), men då deisterna menade att Gud inte längre verkade i världen blev han också ointressant och onödig. Detta bidrog till ateismens utveckling i Europa (Jonsson 2008, s. 72-75). Ateismen och religionskritiken vid den här tiden var starkt influerad av empirismens genomslag i vetenskapen. Inte minst David Hume (1711-1776), som både Dawkins och Lennox återkommer till, gick i spetsen för denna kritik (a.a., s. 79). Under upplysningstiden förflyttades det intellektuella centrat från kyrkan till utbildningsväsendet, empirismen och förnuftstron slog igenom och kristendomen blev alltmer marginaliserad och ansedd som en form av efterbliven icke-rationell verksamhet (a.a., s. 87f).

Den kanske mest kända och faktiskt också fortfarande den mest aktuella konflikten mellan religion och vetenskap härstammar från mitten av 1800-talet. Charles Darwins (1809-1882) verk *Om arternas uppkomst* gavs ut 1859 och har sedan dess varit livligt debatterat från såväl vetenskapligt som religiöst håll (McGrath 2010, s. 33). William Paley (1743-1805) hade drygt 50 år tidigare presenterat det så kallade designargumentet (naturens uppvisade intelligens tyder på en designer – skaparen) som ett bevis för Guds existens. I och med Darwins biologiska förklaring av problemet led detta argument en rejäl tillbakagång (Jonsson 2008, s. 295f). Darwins evolutionsteori om det naturliga urvalet visade på att naturen och dess arter för vidare starka arvsanlag medan svagare dör ut, vilket skulle förklara den slående ändamålsenlighet som naturen uppvisar. Darwins upptäckt släckte inte allt hopp för designteorins anhängare, men utformningen av själva argumentet har efter evolutionsteorins inträde diskuterats och omformulerats i nya tappningar (McGrath 2010, s. 36ff). Efter motgångarna för religionen under 1700- och 1800-talet har dock den filosofiska teologin tagit sig tillbaka till dagsljuset under de senaste decennierna och tillsammans med existensdebatten blivit aktuell på nytt (Jonsson 2008, s. 126f).

3.2 Relationen mellan religion och vetenskap – fyra modeller

Denna kortfattade och övergripande redogörelse har fått bestå av några nedslag i historien som varit definierande för debatten om Gud och religion. Naturligtvis är det omöjligt att ge en heltäckande bild av hela området, men några mönster framträder trots allt. Ian Barbour har

presenterat fyra modeller för hur relationen mellan vetenskap och religion kan se ut. En vanlig åsikt är att relationen präglas av ständig *konflikt*, inte minst med tanke på ovan nämnda heliocentriska och evolutionsteoretiska dispyter. De drabbningar som ägt rum har emellertid lett till synsättet att konfliktsynen kan vara skadlig för båda sidor. Av denna anledning finns en uppfattning att religion och vetenskap inte bör ha med varandra att göra. Det är olika discipliner, talar om olika saker och ska därför, för att undvika konflikter, inte trampa över på varandras områden – ett slags *oberoende* modell. Samtidigt finns det de som hävdar att en *dialog* är berikande, däribland Barbour själv. En förekommande tanke är att ta vara på både likheter och olikheter eftersom båda sidorna har mycket att berika varandra med. Dialogsynsättet ligger nära den fjärde modellen, *integrering*. Skillnaden är synen på kunskaps-sökandet. Integreringsmodellen talar om att metoderna bör se likadana ut, oberoende av om man arbetar med religion eller vetenskap. För att uppnå den önskade integrationen måste samma vetenskaplighetskrav uppfyllas av båda ämnesområdena (McGrath 2010, s. 45-49).

Dessa fyra modeller går det naturligtvis att tycka olika om. Det går att argumentera för att immanent och transcendent vetande är två skilda saker, att empirisk vetenskap och existentiella frågor bör behandlas på olika plan eller att vetenskapen helt enkelt har bevisat att Gud inte finns. Även om det verkar vara svårt att hitta slutgiltiga svar på dessa frågor (kanske är det fråga enbart om personliga ställningstaganden) har det inte hindrat vetenskapsmän och religiösa från att försöka övertyga varandra om vilket synsätt som är det rätta. Vi ska nu övergå till att studera Dawkins och Lennox bidrag till debatten.

4. 2000-talets Gudsdebatt

Detta kapitel har uppgiften att redogöra för innehållet i de böcker jag ska undersöka – *Illusionen om Gud* (Dawkins 2008) och *Guds dödgrävare* (Lennox 2010). Kapitlet skall ses som en mycket kortfattad sammanfattning av böckerna och är tänkt att ge läsaren en överblick av de huvudteman och argument som lyfts fram. Jag kommer att behandla en bok i taget och i samband med presentationen förklara och motivera urvalen inför analysen i kapitel fem.

4.1 Richard Dawkins och *Illusionen om Gud* (2008)

Dawkins sätter markerar tonen mot sina motståndare redan i förordet där han förklarar och bemöter kritiken av sin egen argumentationsstil. Boken är sedan, kanske inte rubrikmässigt men väl tematiskt, uppbyggd i några delar. De inledande avsnitten behandlar religiositet och gudshypotesen i relativt allmänna ordalag. Därefter fortsätter Dawkins med två kapitel där han diskuterar de argument som brukar anföras i debatten, både för och mot Guds existens. Därefter följer ett stycke där religionens och moralens rötter diskuteras. Dawkins tar upp historiska, sociala och psykologiska aspekter på religionen och dagens moraliska tidsanda. Stycken av den karaktären är, som jag förklarat i metodavsnittet, mindre intressanta för analysen då mina retoriska variabler är utvalda för att studera de delar av böckerna som på olika sätt verkar för att övertyga och påverka. Ett urval måste göras och dessa stycken faller då utanför relevansramen. Avslutningen av boken behandlar främst religionens negativa konsekvenser. Religion är inget argument för Guds existens, men då Dawkins ägnar stor plats åt att diskutera religionen ska vi se på om det kan finnas implicita syften med denna metod.

I analysen kommer jag fokusera de delar som tar upp argumenter för- och emot Guds existens, religionens biverkningar, samt de partier av boken där Dawkins går till motattack mot sina belackare.

4.1.1 Håller de religiösa argumenten?

Dawkins medger att naturens uppvisning i intelligens föder tanken på en skapare, men går till kraftig attack mot denna slutsats och andra argument som används för Guds existens. Av dessa kan nämnas Thomas av Aquinos fem gudsbevis som bl.a. bygger på tanken att allt har en orsak

– även universum (Dawkins 2006, s. 97-100), samt Anselms ontologiska gudsbevis, vilket Dawkins avfärdar som fullständigt infantilt (s.100-103). Kapitlet tar även upp bevis som utgår ifrån på skönhet, personlig erfarenhet och det faktum att flera framstående vetenskapsmän faktiskt varit troende. Dawkins låter sig inte imponeras utan pekar på psykologiska aspekter och att ”bevisen” egentligen inte bevisar någonting (s. 106ff).

4.1.2 Gud finns förmodligen inte

Dawkins slår tidigt fast att Guds icke-existens är omöjlig att bevisa, men att det både är viktigt och möjligt att diskutera den och dess sannolikhet (s. 73f). Kapitel fyra presenterar de viktigaste argumenten *mot* att Gud skulle finnas och det intressanta är att flera av dessa är sådana som vanligtvis används som bevis *för* Guds existens. Dawkins väljer dock att ta dem ett steg längre, så som med det populära osannolikhetsargumentet. Livets uppkomst på jorden är lika sannolik som att en orkan skulle dra igenom ett skrotupplag och sätta ihop en Boeing 747, lyder en populär liknelse. Men om livets uppkomst är så osannolik i sig att det kräver en designer – ja, då måste designer själv vara minst lika osannolik, menar Dawkins (s. 133f). Vi har ju redan en lättare rationell förklaring. Detta budskap utgör något av bokens huvudtema.

Darwins evolutionsteori ger oss förklaringen till att allt vad som tidigare såg ut som design eller slump är varken eller. Vetskapen om det naturliga urvalets process pulveriserar enligt Dawkins alla former av designteorier och bör höja vår medvetenhet och skepsis gentemot liknande hypoteser, även inom fysik och kosmologi. (s. 134-138). Dawkins kritiserar designförespråkarnas vetenskapliga metoder. Det är inte vetenskapligt att leta efter enskilda luckor i det vetenskapliga vetandet eller efter oreducerbart komplexa ting för att hävda designteorins trovärdighet, lika lite som det är korrekt att framställa designens enda alternativ som ”slump”. Då har man förvrängt hela det naturliga urvalets lagbundenhet (s. 139-141, 145f, 152).

Även den antropiska principen, som traditionellt varit ett välanvänt sannolikhetsargument *för* en skapare, anför Dawkins som ett motargument. Principen säger att några fysikaliska konstanter måste ha vissa exakta värden för att liv ska kunna uppstå och att de också ha dessa. Dawkins medger att universums finjustering ter sig svårförklarad, men menar att en rationell förklaring måste finnas. Kanske existerar det fler universum (den s.k. multiversumhypotesen) och i så fall ökar sannolikheten för att åtminstone ett av dessa skulle rymma de rätta fysikaliska förutsättningarna för liv. Trots hypotesens spekulativa karaktär menar Dawkins ändå att den är betydligt mer rationell än designerlösningen (s. 161-166).

4.1.3 Religionens konsekvenser

Bokens sista 150 sidor baseras i regel på teman om de otrevligheter som religionen ställt till med historiskt och i nutid. Dawkins skriver exempelvis om Gamla testamentets grymheter och folk mord (s. 254-266), skildrar den kristna försoningsläran som ”sado-masochistisk” (s. 269), kritiserar religionens syn på homosexualitet och abort (s. 308ff) och menar att fundamentalismen ”undergräver vetenskapen och suger ut intellektet” (s. 302). Kapitel nio handlar om barn och religion och beskriver ingående flera fall av indoktrinering, övergrepp och hur religionen genomsyrar vårt språk och tänkande från tidig ålder (s. 330f, 335f, 358-361).

4.2 John Lennox och *Guds dödgrävare* (2010)

Lennox bok bygger också på några huvudteman. I de första kapitlen ger Lennox sin syn på relationen mellan religion och vetenskap och distanserar sig från Dawkins förhållningssätt. Kapitel tre handlar om vetenskapsteori och utsluts på samma grunder som Dawkins kapitel om religionens historia och psykologiska aspekter – det faller utanför ramen för vad som är relevant att ta plats i uppsatsen då det knappast är skrivet i övertygande syfte. Största delen av boken handlar sen om design i och sannolikhet för livets och universums existens och det är på dessa huvudargument som största delen av analysen kommer att baseras.

4.2.1 Religion och vetenskap

Lennox slår fast att religionen haft positiva effekter på vetenskapen och att många vetenskapsmän faktiskt är troende (Lennox 2010, s. 26ff). Vidare konfirmeras den föreliggande konflikten, men Lennox hävdar att den står mellan två livsåskådningar: naturalismen (universum är vad som finns, funnits och kommer finnas) och teismen (det finns något mer än universum), snarare än mellan religion och vetenskap. Att vetenskapen däremot ofta valt att stödja naturalismens världsbild beklagar Lennox (s. 37ff). Han menar att vetenskapen riskerar att begå ett kategorifel genom att ogiltigförklara teologiska reflektioner som icke-rationella (s. 45) då vetenskapens uppgift trots allt är att dra sannolika slutsatser av de empiriska resultaten – även om de strider mot den världsbild vi råkar ha (s. 50).

4.2.2 Finns det skäl att tala om design i skapelsen?

Lennox argumenterar, från kapitel fyra och framåt, om både kosmologisk och biologisk design, samt om evolutionens gränser när det gäller att förklara livets hela komplexitet. Bevisen är ofta avancerade och komplexa och det finns inte plats att redogöra för dessa i detalj. Jag tar mig därför friheten att göra en generaliserande sammanfattning av Lennox huvudargument som berör sannolikheten, eller snarare osannolikheten, för universums, jordens och livets uppkomst och existens över huvud taget, givet en naturalistisk världsbild.

Dagens fysik visar att universum är finjusterat på det kosmologiska planet sett till energinivåer, utvidgning och naturkrafter, men också på vår jord i form av rotationshastighet och ytgravitation. För att poängtera osannolikheten i att dessa konstanter själva skulle antagit sina exakta värden redovisar Lennox flera underhållande exempel, vilka vi ska återkomma till i analysdelen. Att den antropiska principen skulle vara en alternativ förklaring till universums uppkomst (som Dawkins menar) kallar Lennox för ”falsk logik i dubbla bemärkelser”. Principen förklarar ingenting, utan hävdar enbart att vissa bestämda förutsättningar krävs för att livet ska uppstå – inte *varför* det faktiskt gjorde det (s. 91-97).

4.2.3 Evolutionens yttersta gräns

Om ateismen verkligen är den enda världsåskådning som logiskt sett är möjlig efter Darwins upptäckt så menar Lennox att evolutionen måste 1) vara oförenlig med existensen av en skapare (vilket den inte är, då evolutionen enbart förklarar processerna i utvecklingen och inte uppkomsten av dessa, se s. 121) samt 2) kunna förklara hela livets komplexitet. (s. 117). En premis vilken Lennox ägnar övriga boken åt att motbevisa. Makroevolution (uppkomster av nya strukturer och genförändringar) är både osannolik och ovanlig (s. 134-136) dess motsats – mikroevolution (den långsamma utvecklingen) – förmår inte förklara vare sig den plötsliga uppkomsten av ”färdiga” arter i fossilmaterialet (s. 153) eller DNA:s oreducerbart komplexa sammansättning (s. 202 ff). Således drar Lennox slutsatsen att vetenskapen inte omöjliggjort Guds existens utan faktiskt snarare pekar i denna riktning (s. 278).

5. Analys

Efter sammanfattningen av mina analysenheters innehåll har det nu blivit dags för att analysera dem utifrån ett retoriskt perspektiv. Målet är inte att gå ner på enskildheter och studera meningsuppbyggnader eller argument på detaljnivå. Naturligtvis kommer jag att ta hjälp av kortare citat och formuleringar men detta görs då med syfte att exemplifiera en viss typ av retorik och för att bidra till den mer intressanta helhetsbilden. Utifrån de variabler jag definierat kommer jag att behandla en bok i taget. Variablerna kommer däremot inte att redovisas strikt en och en. Som vi skall se, så samspelar variablerna ofta. Jag kommer därför att bygga presentationen på vissa återkommande presentationsstilar och teman i böckerna i förhoppning om att inom dessa teman kunna visa på variablernas interaktion. De exempel som redovisas från böckerna är därför inga engångsföreteelser utan illustrerar en typisk och återkommande form av retorik hos författaren i fråga. Det är viktigt att inte särskilja variablerna och retoriken helt ifrån innehållet. Presentation är beroende av och påverkas av innehållet, liksom innehållet kan framställas och förmedlas på olika sätt beroende på vilken presentation det får. Jag kommer även, under analysens gång, att diskutera mitt resultat och resonera om, hur och i så fall varför viss retorik används i den ena boken men inte i den andra.

5.1 Retorisk analys av *Illusionen om Gud* (2008)

Richard Dawkins har en speciell retorik. När det har gällt debatten om Gud och religion har han ofta blivit kritiserad, såväl från kristet som ateistiskt håll, för att både vara intolerant och högljudd och för att överdriva religionens konsekvenser genom ett ensidigt selektivt urval. Samtidigt har Dawkins, bättre än många andra, skapat debatt och diskussion kring sina publikationer och utspel. Dawkins nämner faktiskt själv att han har för avsikt att omvända sina läsare (Dawkins 2008, s. 136), men påpekar också att många av dessa sedan barnsben blivit indoktrinerade och kallar dessa för ”immuna” mot argument (a.a., s. 16). Kanske är det då inte så konstigt att det krävs en lite mer provocerande argumentation för att väcka även dessa. Oavsett vad man tycker om Dawkins tillvägagångssätt så går det nog att, i någon mening objektivt (om detta någonsin är möjligt), ge honom ett högt betyg, åtminstone när det gäller att nå ut med sitt budskap och skapa debatt. Nu har jag inte för avsikt att recensera författarnas kvalitet som debattörer utan att se på den kommunikation och de retoriska strategier de

använder i syftet att lyckas med just detta. Vi ska här se på några av de som framträder tydligast i *Illusionen om Gud*.

5.1.1 Anfall är bästa försvar

Det är en engagerad Dawkins som framträder i *Illusionen om Gud*. Det märks att ämnet ligger honom varmt om hjärtat och han påpekar flera gånger att boken är skriven i syfte att påverka och väcka mottagarna (s. 16, s. 136). I förordet redogör Dawkins för all kritik han fått utstå i sin iver att föra fram sitt budskap. Han beklagar sig särskilt över kritiken om att han skulle vara överdriven och menar att han minsann inte är värre än krogkritiker eller bokrecensenter (s. 22). Inte heller är han fundamentalist, då dessa enligt Dawkins benhårt går emot vetenskap i allmänhet och evolutionsläran i synnerhet. Sin passion för vetenskapen är han dock tydlig med att framhålla, vilket fungerar som en trovärdighetshöjare (s. 24). Problemet är att det i hela samhället finns en överdriven respekt för religion, vilket skyddar den från relevant kritik (s. 40f). Dawkins tar inte på sig ett självmartyrskap – det vore att gå för långt – men klart är att han tydligt vill poängtera sin passion och sitt engagemang för en i vårt samhälle obekväma fråga. Han har ett högt tempo och driver ständigt på argumenten med nya exempel, bevis och tankeexperiment, vilket bidrar till att stärka sitt energiska ethos.

Förutom denna engagerade ådra, eller kanske på grund av den, framstår Dawkins som ganska provocerande emellanåt. Beskrivningen av den gammaltestamentlige guden återges här:

Gamla testamentets Gud är antagligen den obehagligaste figuren i hela skönlitteraturen: avundsjuk och stolt över det; en småsint, orättvis, hårdhärtad maktmänniska; en hämndlysten, blodtörstig, etnisk rensare; kvinnohatare, homofob, rasist, barnamördare, folkmördare, sonmördare; en sjukdomsspridande, storhetsvansinnig, sadomasochistisk översittare som nyckfullt och illasinnat slår åt höger och vänster (s. 51).

Citatet är visserligen inte representativt för språkbruket i hela boken men det finns fler exempel på där Dawkins provocerar, som det verkar, för provokationens skull. Ytterligare ett sådant är i samband med att Bibeln beskrivits som icke trovärdig. Här kunde Dawkins valt att stanna (kritiken var avklarad) men väljer istället att jämföra evangelierna med *Da Vincikoden*: ”enda skillnaden mellan *Da Vincikoden* och evangelierna är att evangelierna är gamla påhitt och *Da Vincikoden* ett modernt påhitt” (s. 117). Provokationen kan framstå som väl klumpig och onödig då evangelierna – sanna eller falska – är viktiga texter för många människor, men kan också tolkas som ett medel för att väcka läsarens känslor – ett sorts patetiskt övertalningsmedel. En engagerad läsare lyssnar mer uppmärksamt, även på de seriösa argumenten.

5.1.2 Den svaga motståndaren

En viktig faktor för en debattör är den eller de som står i andra ringhörnan av debatten. Hur denna sida bemöts kan variera beroende på med vilket syfte debattören går in med. Vi väntar med syftet och går först till Dawkins val av tillvägagångssätt i detta bemötande, som till stor del handlar om att smula sönder både argument och trovärdighet hos sin motståndare. I avsnittet där bevisen *för* Guds existens avhandlas är Dawkins skoningslös i sin kritik av argumentens uppbyggnad och innehåll. Anselms Gudsbevis kallas för ”stötande bondfångeri” (s. 101) och hänvisandet till troende vetenskapsmän betecknas som ”desperat” (s. 120), för att nämna några exempel. Dawkins lyfter också fram trovärdighetsproblem med bibliska texter så som evangelierna (s. 113) och hänvisar till ”ansedda bibelforskare” som inte ser Nya testamentet som en historiskt tillförlitlig källa (s. 116). Här handlar det både om att stärka sitt eget ethos (genom auktoriteten de ansedda bibelforskarna) och att försämma motståndarens (genom att ogiltigförklara viktiga texter – evangelierna – och ge lite nedlåtande kritik mot argumenten).

Det går att fundera över syftet med denna skarpa kritik. Uppenbarligen vill Dawkins röja sin motståndares trovärdighet ur vägen genom att förskjuta dennes argument över den så kallade acceptansgränsen, men det finns fler, som jag tror, medvetna val. Dawkins skriver redan i förordet att kapitel tre (där argumenten för Guds existens behandlas) är till för dem som har fått höra att filosofer och teologer lagt fram goda skäl för denna existens (s. 12). Möjligen är det så, men från Dawkins sida finns också möjligheten att välja och återge dessa bevis i sin egen tappning. Det vore fel att anklaga Dawkins för att ha förvrängt de argument han beskriver, men urvalet har han trots allt gjort. Propagandans mål är försköna den egna sidan och sänka motståndaren med de medel som står till buds. Dawkins väljer här att ta upp 1000 år gamla argument i sin originalform, gör en stor sak av de troende vetenskapsmännen (som kanske trots allt inte hör till de mest framstående argumenten), citerar en (något ironisk, får man förmoda) hemsida med gudsbevis av typen ”Om saker och ting hade varit annorlunda skulle saker och ting vara annorlunda. Det vore illa. Därför existerar Gud.” (s. 105) och utelämnar universums finjustering och det kosmologiska argumentet helt i kapitlet. Den antropiska principen tas visserligen upp senare i boken, men då i en delvis omformulerad version *mot* Guds existens. Valet, och utelämnandet, av bevis gör att Dawkins kan raljera och på så vis skaffa sig ett ”övertag” gentemot motståndarsidan. Detsamma gäller valet av företrädarna för vetenskap i religionens namn och det stora fokuset på obehagliga exempel på religionens konsekvenser som redovisas i bokens senare delar.

5.1.3 Gud är alltid mer osannolik

Ovanstående rubrik är en bra sammanfattning av bevisargumentationen mot Gud, i vilken Dawkins hyser enorm tilltro till vetenskapen. Han talar om medvetenhet och hämtar positiva exempel från feminismen. En spekulativ tolkning skulle här kunna vara att Dawkins kopplar sin passion för biologiskt medvetandegörande hos människor till feminismens kamp för jämställdhet för att hos läsarna skapa en positiv association av en sådan kamp.

Darwins evolutionsteori och det naturliga urvalet ger oss, förutom en förklaring till livets processer, också en tilltro till vetenskapens makt. Evolutionsteorin är gemensam för alla arter och är verksam i allt liv (här kan man verkligen tala om *breda koder*). Vetenskapen är rationell, logisk och begriplig och upptäckten av denna livets förklaring bör, menar Dawkins, ge oss en hälsosam skepticism mot designhypoteser också inom kosmologin och fysiken – en varningsklocka för antropiska principer och finjusteringar (s. 135ff).

När Dawkins sedan kommer in på den antropiska principen – det argument som han själv medger utgör den största vetenskapliga luckan – konstruerar han först en egen version av argumentet. I den handlar det om sannolikheten för livets uppkomst på jorden när konstanterna redan *är* kalibrerade (ursprungsargumentet fokuserar ju egentligen på *orsaken* till att konstanterna är justerade). På så vis lyckas Dawkins skickligt med att i viss mån förvillna läsaren bort från argumentets egentliga problem – hur konstanterna antog sina värden. Denna typ av förvillning är ett exempel på en välanvänd propagandastrategi för att försämra motståndarens argument. Sannolikheten för att liv ska uppstå är ju naturligtvis större i ett läge när konstanterna redan är exakta (s. 155-161). Dawkins vädjar alltså i någon mån till läsarens förnuft, men först efter att ha förändrat förutsättningarna.

När sedan den ”klassiska” formuleringen av antropiska principen behandlas väljer Dawkins en form av omvänd logik. Efter att ha lagt fram några (enligt honom själv) extravaganta lösningar på problemet (så som multiversumhypotesen) slår han fast att dessa åtminstone är enkla och begripliga och att ”Gud, eller vilken intelligent, beslutsam, beräknande agent som helst, skulle behöva vara högst osannolik i exakt samma statistiska bemärkelse som de företeelser han säger sig förklara” (s. 166). Resonemanget om att Gud alltid är mer osannolik och irrationell än alla andra lösningar eftersom man då skulle stå inför problemet med Guds tillkomst, upprepas vid flera tillfällen och utgör lite av ett slagord (t.ex. s. 145, s. 160, s. 163).

5.1.4 Fy för religion

Dawkins avslutar boken med en lång redogörelse för mängder av motbjudande och tragiska illdåd som alla har koppling till religion på något sätt. Förmodligen blir Dawkins uppriktigt bestört när människor far illa (vem blir inte det?), och det är ett historiskt faktum att religion har missbrukats för dåliga syften. Samtidigt kan man fråga sig varför Dawkins väljer att ägna så stor plats till att ingående redogöra för dessa otrevligheter. Det går att väga in flera variabler i tolkningen av detta. Propagandan vill ju, förutom att framhäva den egna sidans förträfflighet, även förgöra motståndarens. För detta ändamål har Dawkins en stor bank att ösa ur, vilket han också gör. Han väljer även att lyfta fram lagar, grymma straff och andra hemskheter (patetiska övertalningsmedel vädjar till känslorna) i gamla testamentet (s. 256, s 261f) för att visa att den moral som förmedlas i Bibeln ligger långt ifrån den uppfattning vi idag har om vad som är rätt och fel, gott och ont (våra acceptanskriterier). På så vis lyckas han både med att låta religiösa värderingar landa utanför sina läsares acceptansgräns och försämra förtroendet för motdebattörernas ethos, som genom sin exempelvis kristna tro borde erkänna dessa berättelser och fortfarande tro på den gode Guden (en konsekvens av tron på Gud och därmed också på Bibeln som Guds ord).

5.2 Retorisk analys av *Guds dödgrävare* (2010)

Att gå från Dawkins till Lennox innebär vissa skillnader. Givetvis finns innehållsliga sådana men även retoriska. En tydlig sådan är att Lennox nästan inte alls använder sig av patetiska övertalningsmedel. Även när vi kommer till den bild som framträder av författaren skiljer sig Lennox kraftigt som vi nu ska se.

5.2.1 Den pålitlige debattören

Medan Dawkins är engagerad, frispråkig och nästan lite hetlevrad framstår Lennox som mer lugn och metodisk. Han lägger stor vikt vid att definiera saker och reda ut missförstånd, exempelvis bland begrepp som kreationister (Lennox 2010, s. 12f) och evolution (s. 134-136), men gör också distinktioner så som mellan naturalism och teism (s. 37ff). Lennox nämner flera gånger sin tilltro till vetenskapens framsteg och menar att det är viktigt att noga överväga vad olika bevisning pekar på (s. 50f). Genom hela boken finns mängder med hänvisningar till ansedda vetenskapsmän, vilket är ett medel för att öka trovärdigheten för de argument som läggs fram. Inte sällan poängteras att många av vetenskapsmännen dessutom råkar vara kristna, vilket

kan ses som ett litet argument för religionens berättigande och goda påverkan på vetenskapen (s. 10f, 123, 165, 223). Lennox är språkligt återhållsam och korrekt, vilket bidrar till bilden av en person med gott ethos som vill att saker och ting ska gå rätt till. Denna bild är troligtvis viktig för Lennox då han ju faktiskt går emot en allmänt accepterad sanning – evolutionsteorin och (som Lennox hävdar är en utbredd uppfattning) ateismen (s. 19, 126f, 131).

5.2.2 Trycket från paradigmet

Huruvida den senare faktiskt är en sådan utbredd uppfattning går att diskutera (nog existerar det flera åsikter om livets vara och ursprung som inbegriper övernaturliga förklarar, om än inte just den kristne guden?), men möjligen överdriver Lennox dess genomslag för att framstå som modig och en vetandets apostel. Lennox redovisar Kuhns paradigmatteori (vetenskapligt paradigm = de vetenskapliga försanhållande som övrig vetenskap bygger på i en viss kunskapskultur) och menar att vårt materialistiska paradigm riskerar att stänga ute bevis som talar mot det (s. 131f).⁶ Den världsbild och de värderingar vi har (våra acceptanskriterier) bygger alltså i dagsläget på evolutionsteorin och kritik av denna är svår genomförd på grund av det. Lennox bygger därför nästan uteslutande sina argument på naturlig teologi, det vill säga utgår från fysik, biologi, kemi och sådana premisser som är desamma för alla människor. Han är noga med att poängtera detta för att inte tappa vare sig tråden eller trovärdigheten hos sina läsare.

5.2.3 Logik och sannolikhet

En följd av detta vetenskapshänvisande, och förmodligen också på grund av Lennox profession som matematiker, är att argumentationen ofta bygger på logiska sannolikhetsresonemang.

Lennox konstaterar att universum är rationellt och begripligt. Detta oomtvistade faktum att det har en början och att vi med vårt eget förnuft kan undersöka och förstå dess processer, gör att vi redan här kan ställa oss frågan om en bakomliggande intelligent design (s. 83).⁷

⁶ Kuhns paradigmatteori är närbesläktad med Gramscis hegemoniska begrepp med utgångspunkt i marxismen. Gramsci talar om att vissa idéer sprids via en dominerande samhällsklass (i detta fall en inflytelserik grupp – vetenskapsmännen) och via denna når ut i övriga samhället för att så småningom bli accepterade och allmänt erkända inom alla grupper (Baylis, Smith & Owens 2011, s. 137f). De formar alltså våra acceptanskriterier.

⁷ Frågan om universums existens och begynnelse tillhör det kosmologiska argumentet, vilket Lennox ingående beskriver och diskuterar (s. 84-92) men hans gedigna redogörelse får inte plats här. För att läsaren ska förstå logiken i det lånar jag därför en komprimerad formulering av William Lane Craig: "1. Allt som existerar har en orsak. 2. Universum började existera. 3. Universum har en orsak." (min övers.). (Craig 2008, s. 111).

Boken är full av liknelser och kalkyler för att sannolikheten i att den ena processen eller den andra företeelsen skulle uppstå, utan en bakomliggande tanke, är lika med noll. För att illustrera detta redovisar jag en liknelse om chansen för att de fysikaliska konstanterna slumpmässigt (oavsiktligt, utan inblandning av design) skulle anta sina exakta värden:

Täck hela Amerika med travar av mynt som var och en nåt ända upp till månen (380 000 km bort). Gör sedan likadant på en miljard andra kontinenter av samma storlek. Måla ett mynt rött och lägg det någonstans i någon av de en miljard travarna. Bind sedan för ögonen på en vän och be honom eller henne att plocka fram myntet. Chansen är 1 på 10^{40} att hon klarar det (s. 94).

Och så ett liknande som används för att visa på proteinstrukturens komplexa sammansättning:

Bland de olika slags aminosyror som finns används tjugo stycken för att bilda proteiner. Det betyder att om vi hade en uppsättning med samtliga tjugo aminosyror, skulle sannolikheten för att få rätt aminosyra att hamna på en viss plats i proteinet vara $1/20$. Följaktligen skulle sannolikheten för att få 100 aminosyror att hamna i rätt ordning vara $(1/20)^{100}$, vilket motsvarar omkring 1 på 10^{130} – alltså en försvinnande liten chans. [...] livet som vi känner det fordrar hundratusentals proteiner, och man har beräknat att chansen att dessa ska ha uppkommit av en slump är mindre än 1 på $10^{40\,000}$ (s. 173).

Denna typ av argument återkommer gång på gång i olika former och behandlar allt från oreducerbart komplexa flagellmotorer (s. 166f) och DNA:s uppkomst och komplexitet (s.188-190) till makroevolutionens begränsade framstegskvot (s. 147). Denna typ av bevisföring är ett typiskt logiskt övertalningsmedel och vädjar till läsarnas förnuft (av typen ”ni inser ju orimligheten i det hela”). Bevisens premisser blir dock väldigt ofta snåriga och kräver förmodligen viss expertis inom både matematik, fysik och biologi för att begripas. Samtidigt framstår Lennox hela tiden som självsäkert insatt. Kanske kan dessa svårare ”smala koder” vara ett medel för att, paradoxalt nog, öka förtroendet hos läsarna. Trots att de inte förstår alla grunderna för bevisen inser de ändå osannolikheten och litar på Lennox och bilden av den pålitlige och resonerande vetenskapsmannen som han genom hela boken bidrar till att skapa. Alltså kan både breda och, som i detta fall, smala koder fungera som ett etiskt övertalningsmedel.

Lennox bevisföring har drag av propaganda till sin utformning sett till upplägget av argumenten för den egna sidan. Tekniken att *förenkla* sitt budskap och smalna ner det till ett eller ett par huvudargument (sannolikheten för livets uppkomst och komplexitet utan en designer är försvinnande liten), för att sedan *förstärka* dessa med självsäkra och ingående beskrivningar (de otaliga exemplen på kalkyler, komplexa processer och finjusteringsargument)

är båda effektiva propagandaliknande metoder för att få sitt budskap att framstå som tilltalande och relevant, rätt och riktigt.

5.2.4 Konsten att utnyttja en ”hedersknyffelsstämpel”

Är då Lennox lika ödmjuk och respektfull som bilden av honom? Både ja och nej. Återigen vill jag poängtera att jag inte har för avsikt att hänga moraliska ryggsäckar på författarna, men inte desto mindre är det intressant att studera vilka eventuella retoriska fördelar som bilden av en hederlig (eller för all del ohederlig) person medför.

Lennox kritik av motsidan, och då i synnerhet av Dawkins, utgår precis som den egna argumentationen ifrån logik, men nu är det fråga om logiska motsägelser. I stort sett hela kapitel 10 ägnas till att angripa Dawkins logik när han talar om livets uppkomst. Genom exempel och egna kalkyler säger Lennox att Dawkins felaktigt ökar sannolikheten och tillför nya premisser och mekanismer för att förbättra sitt utgångsläge i frågan och av denna anledning blir det naivt att tro på Dawkins exempel (s. 217-223). Det Lennox inte gör, är att använda sig av uttryck som bedrägeri, vanföreställningar, idioti, nonsens och andra laddade ord. Även om han är tuff och hård i sin kritik undviker han att bli allt för nedlåtande. Han kallar visserligen Dawkins för extrem och militant i sin hållning i bokens inledning (s. 20) samt ger en och annan syrlig kommentar då och då, men det övergripande intrycket är att det rör sig om en mer sansad kritik, främst av förnuftsmässiga fel och brister.

Möjligen skulle Lennox kritik bli än mer dräpande om han använde sig av en mer överlägsen attityd, men samtidigt skulle han då riskera att rasera bilden av sig som god och pålitlig. Jag tror att Lennox avstår från den allra skarpaste kritiken för att delvis upprätthålla sitt eget förtroendeingivande ethos, snarare än att göra skada på sin motståndares. Den egna kvalitén kanske är mer värd för Lennox, åtminstone i just den här debatten. Viljan att bevara detta anseende skulle också kunna ha sin grund i förväntningar, som kan vara en viktig faktor i en debatt. Dawkins, å sin sida, har framgångsrikt odlat bilden av sig som den ettrige antagonisten. Kanske kan han med dessa förväntningar utnyttja denna bild och på så vis komma undan med *fler* beska kommentarer än många. Dawkins har skapat ett retoriskt utrymme för kritikspridande som gör att han kan slå lite vidare och fortfarande träffa sina motståndares svaga punkter, utan att mottagarna reagerar lika kraftigt som om exempelvis Lennox skulle göra samma sak. Detta är också en avancerad etisk variabel.

Att profilera sig i en debatt visar sig ofta vara viktigt, både för att sticka ut ur mängden, men också för att lyssnare och läsare ska ha en tydlig bild av debattören i fråga. När debattören vet att lyssnarna har en tydlig bild framför sig, är det också lättare att använda sig av och anpassa sig utefter denna uppfattning.

5.2.5 Val och bortval

Som författare till en bok, jämfört med i en livedebatt, har man fördelen att ingen, åtminstone inte direkt, säger emot eller kommenterar urvalet eller framställningen.

Lennox använder sig av en del strategier som återfinns hos propagandan, vilken som bekant har till uppgift att förstärka den egna sidan till varje pris. Dawkins valde att lägga stor vikt vid lite underliga och sårbara argument och Lennox visar sig inte vara sämre (eller bättre).

Multiversumhypotesen (a.a., s. 99) och ”teorin om allting” (s. 246) ges ordentliga sågningar (dessa är faktiskt exempel på de få tillfällen där Lennox blir lite mer syrligt ironisk), trots att Dawkins själv medger att dessa teorier är otillräckliga. Lennox väljer också att bortse helt ifrån Dawkins 150 sidor långa redogörelse för religionens konsekvenser (det är visserligen inte ämnet för Lennox bok, men han poängterar samtidigt att den är ett svar till *Illusionen om Gud* så man kan tycka att han vid något tillfälle borde nämna och bemöta Dawkins tolkningar av dessa konsekvenser). Istället framhäver Lennox religionens alla positiva effekter på vetenskapen (s. 26ff). Valet att bemöta vissa bristfälliga motargument, att bortse helt från andra samt försköna den egna sidans positiva delar för alla tankarna till propagandans polariserande natur.

5.3 Något om Barbour's modeller

Relationen mellan religionen och vetenskapen är framträdande teman hos båda författarna. Hos Lennox visas detta redan i bokens frågande undertitel: ”*Har vetenskapen begravt Gud?*”.

Lennox slutsats visar sig visserligen vara att de vetenskapliga framstegen inom biologin och fysiken visar att vi kan förstå delar av livets komplexitet, men att vårt intellekt inte räcker till för att förklara bort Gud. Att universum är rationellt begripligt pekar snarare, enligt Lennox, på att det faktiskt finns en tanke bakom. Således finns inga skäl för att med nödvändighet propagera för oberoendemodellen. Samtidigt är det inte helt enkelt att klart hävda att Lennox förespråkar integrering eller dialog. Han menar trots allt att det föreligger en konflikt (den mellan naturalism och teism), men att denna ryms inom världsåskådningarnas spektra, vilket i

sin tur påverkar den vetenskapliga sidan av debatten. Vetenskapen och religionen kan kanske inte besvara varandras frågor helt, men det verkar ändå som att Lennox önskar att det skulle finnas en större ömsesidig respekt och öppenhet för nya rön och synsätt ifrån båda håll.

Dawkins är ganska lätt att placera i Barbours fyrhörniga teori. Dialog- och integreringsmodellerna kan uteslutas direkt eftersom han inte erkänner vare sig religionens texter, moral eller handlingar. Samtidigt kan en person som hävdar detta ändå tycka att religionen har sin plats men peka på att den bör vara en egen företeelse, avskild från vetenskapen och övriga samhället – den så kallade oberoendemodellen. I Dawkins fall är det dock tydligt att han ser på religion som en konfliktfaktor, både gentemot vetenskapen och med vad som borde vara vår medvetna världsbild. Religionen är till sin natur sådan att den påverkar samhället genom sin existens och därför går det i praktiken inte att tala om oberoende. För Dawkins är det därför klart att relationen mellan religion och vetenskap präglas av konflikt.

5.4 Förslag på vidare forskning utifrån uppsatsens resultat

Debatten som varit i fokus i detta arbete är ingalunda någon ny företeelse. Jag har endast analyserat två enheter (*Illusionen om Gud* och *Guds dödgrävare*) från en form (tryckta böcker) utifrån en variabel (den retoriska) och det skulle krävas ett långt större arbete för att åtminstone närma sig en djupare förståelse av debattens utveckling och alla områden.

För att fortsätta på det retoriska spåret vore det intressant att studera hur debattens klimat har utvecklats över tid. En komparativ studie av exempelvis William Paley och David Hume som historiskt fall, Hedeniusdebatten i 50-talets Sverige som lokalt och dagens arenadebatter som en tredje komponent vore spännande. I vilka forum har debatten förts genom historien och hur har det retoriska modet skiftat i och med detta? Vilket är det effektivaste påverkansmediet (böcker, artiklar, sociala medier, TV, etc.) och hur tas det emot? Som en följdfråga till detta vore det intressant att undersöka och resonera kring hur dagens debatt kan tänkas påverka synen på kristna respektive ateister. Ökar meningsskiljaktigheterna och därmed gapet mellan sidorna eller är det rent av så att vi återigen närmar oss en dialog och en interaktion byggd på ömsesidig respekt och förståelse för olika åsikter?

6. Sammanfattning

Analysen visar att Richard Dawkins och John Lennox uppvisar både likheter och olikheter i sin retoriska användning. Det kan dessutom finnas mer än ett syfte bakom de val som görs av argumenterande respektive karaktärsuppbyggande drag.

Dawkins framstår som den mest passionerade av de båda. Genom patetiska övertalningsmedel som att provocera och beskriva flera hemska händelser som religionen varit upphov till, påverkar han både sina läsares inställning till Gud, religionen och de som tror på den (följaktligen också sina meningsmotståndares ethos). Denna teknik kombinerar Dawkins med att utgå ifrån gemensamma referensramar som vetenskap och det naturliga urvalet, som han menar har makt att förklara hela livets komplexitet. Det är således helt oförnuftigt att tro på Gud, eftersom han inte längre behövs.

Lennox poängterar också att han tror på och utgår ifrån vetenskapen i sina bevis. Däremot betonar han att vårt materialistiska paradig riskerar att hindra vetenskapen från att dra rätt slutsatser. Lennox använder etiska övertalningsmedel när han konsekvent genom boken på olika sätt bygger upp bilden av sig själv som pålitlig och trovärdig. Samma syfte finns med i det ständiga refererandet till auktoriteter inom fysiken och biologin för att med deras hjälp visa på universums och livets komplexitet och det osannolika i att detta skulle uppkommit av en slump. Med sina matematiska modeller redovisar han gång på gång detta huvudargument och vädjar med detta logiska övertalningsmedel till läsarnas förnuft.

Båda analysenheterna visar upp propaganda i olika former, inte minst i de fall där det gäller urvalet av argument som tas upp. Båda låter bli att besvara viktiga argument och lägger istället fokus på att kritisera motsidans mer ofullständiga och tvivelaktiga sådana. Även när det gäller att knuffa motståndarsidans budskap över acceptansgränsen märks propagandans förtjänster. Det tydligaste exemplet på detta är Dawkins fördömande beskrivningar av religionens konsekvenser och hemskheter, samtidigt som religionens goda sidor helt utelämnas.

Sammantaget är både Dawkins och Lennox skickliga debattörer med många retoriska strängar på sina kommunikationslyror. Vi har all anledning att med tillförsikt se fram emot fler engagerade och högkvalitativa debatter mellan dessa två.

Referenser

Litteratur

- Baylis, John, Smith, Steve, Owens, Patricia. (2011). *The globalization of world politics. An introduction to international relations*. Femte uppl. Oxford: Oxford University Press
- Bibel 2000, Svenska Bibelkommissionens översättning. (2007). *Bibel 2000. Första Mosebok 1:11*. Örebro: Marcus Förlag
- Craig, William Lane. (2008). *Reasonable faith. Christian truth and apologetics*. Tredje uppl. Wheaton, Ill.: Crossway
- Dawkins, Richard. (2008). *Illusionen om Gud*. Stockholm: Pocketförlaget
- Fiske, John. (1990). *Kommunikationsteori. En introduktion*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Föllesdahl, Dagfinn, Walloe, Lars, Elster, Jon. (2001). *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*. Andra uppl. Stockholm: Thales
- Esaiasson, Peter, Giljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Wängnerud, Lena. (2012). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Fjärde uppl. Stockholm: Nordstedts juridik
- Hellspong, Lennart. (2008). *Förhandlingens retorik. Samtalskonst för arbete, skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur
- Hellspong, Lennart. (2011). *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*. Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur
- Jonsson, Ulf. (2008). *Med tanke på Gud. En introduktion till religionsfilosofin*. Andra uppl. Skellefteå: Artos
- Lennox, John. (2010). *Guds dödgrävare. Har vetenskapen begravt Gud?* Stockholm: Credoakademin
- McGrath, Alister. (2010) *Science & religion. A new introduction*. Andra uppl. Chichester: Wiley-Blackwell

Nordin, Svante. (2003). *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund: Studentlitteratur

Renberg, Bo. (2007). *Retorikanalys. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur

Elektroniska källor

johnlennox.org A, Lennox, John. (2012). *About John Lennox*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://johnlennox.org/index.php/en/about/>. (2012-05-29).

Nationalencyklopedin A(2012). *Retorik*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.ne.se/retorik>. (2012-05-29).

Oxford University A, officiell webbsida. (2012). *The Simonyi professorship. Previous holders of the Simonyi professorship*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.simonyi.ox.ac.uk/previous-holders-simonyi-professorship> (2012-05-30).

Oxford University B, officiell webbsida. (2012). *The Simonyi professorship. Aims*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://www.simonyi.ox.ac.uk/aims> (2012-05-30).